

Α Π Α Ν Τ Η Σ Ε Ι Σ**ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ****ΘΕΜΑ Α1**

α. Στο πλαίσιο της εθνοσυνέλευσης 1862-4, εκτός από τους πεδινούς και ορεινούς συγκροτήθηκαν πολιτικοί σχηματισμοί με μικρότερη απήχηση. Οι Εκλεκτικοί ήταν μια ετερόκλητη παράταξη εξεχόντων πολιτικών, λογίων και αξιωματικών, με μετριοπαθείς θέσεις, η οποία προσπαθούσε να μεσολαβεί μεταξύ των άλλων παρατάξεων και να υποστηρίξει σταθερές κυβερνήσεις.

β. Το 1909 συντελείται μια τομή στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας γενικότερα, και των πολιτικών κομμάτων ειδικότερα. Στις 15 Αυγούστου 1909 εκδηλώθηκε κίνημα στο Γουδί, το οποίο έγινε από τον *Στρατιωτικό Σύνδεσμο*, μια μυστική ένωση στρατιωτικών, με αιτήματα που αφορούσαν μεταρρυθμίσεις στο στρατό, τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη, την εκπαίδευση και τη δημοσιονομική πολιτική. Ο *Στρατιωτικός Σύνδεσμος* δεν εγκαθίδρυσε δικτατορία, αλλά προώθησε τα αιτήματά του μέσω της Βουλής από το οποίο ζητούσαν την επίλυση σειράς οικονομικών αιτημάτων. Στις 15 Μαρτίου 1910 ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος διαλύθηκε έχοντας επιτύχει τις επιδιώξεις του.

γ. Στις 30 Ιανουαρίου 1923, με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξιμών.

ΘΕΜΑ Α2

α. 2,   β. 6,   γ. 1,   δ. 5,   ε. 4

ΘΕΜΑ Β1

α. Στη δεκαετία του 1880 τα κόμματα ήταν αρκετά πιο συγκροτημένα απ' ό,τι στο παρελθόν. Δεν είναι βέβαιο ότι μετά το θάνατο του ηγέτη τους τα κόμματα αναγκαστικά διαλύονταν. Στοιχεία που επέτρεπαν σ' ένα κόμμα να επιβιώσει, ακόμα και μετά το θάνατο του ηγέτη του, ήταν η θέση που είχε στην πολιτική ζωή της χώρας και η τακτική που ακολουθούσε.

Η βάση των κομμάτων εξακολουθούσε να μην έχει τυπική οργάνωση. Σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των οπαδών των κομμάτων έπαιζαν η οικογενειοκρατία, οι πελατειακές σχέσεις και η εξαγορά ψήφων. Παρ' όλα αυτά, όσον αφορά τουλάχιστον τα δύο μεγάλα κόμματα, η επιλογή των εκλογέων βασιζόταν κατά κύριο λόγο στην κρίση τους για την πολιτική των κομμάτων, στις επιδράσεις που αυτά ασκούσαν κατά περιοχές και στα συμφέροντα κάθε κοινωνικής ομάδας.

β. Για την επιλογή των υποψηφίων βουλευτών, δηλαδή για την τοποθέτηση συγκεκριμένων υποψηφίων στο «ψηφοδέλτιο», έπαιζε ρόλο το αν είχαν ένα δικό τους τοπικό κύκλο οπαδών, ο οποίος επηρεαζόταν βεβαίως από πελατειακές σχέσεις και εξυπηρετήσεις.

Οι υποψήφιοι βουλευτές προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από τα μεσαία και τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, όπως και κατά την προηγούμενη περίοδο. Πολλοί ήταν δικηγόροι και δημόσιοι υπάλληλοι. Σε αντίθεση με τους υποψηφίους, τα κομματικά μέλη προέρχονταν και από τα κατώτερα στρώματα.

ΘΕΜΑ Β2

α. Δόθηκε το βάρος στη γεωργία, γιατί:

- υπήρχαν τα μουσουλμανικά κτήματα (κυρίως στη Μακεδονία, αλλά και στην Κρήτη, τη Λέσβο, τη Λήμνο και αλλού),
- αγροτική αποκατάσταση ήταν ταχύτερη και απαιτούσε μικρότερες δαπάνες,
- η ελληνική οικονομία βασιζόταν ανέκαθεν στη γεωργική παραγωγή,
- υπήρχε η πολιτική σκοπιμότητα της αποφυγής κοινωνικών αναταραχών με τη δημιουργία γεωργών μικροϊδιοκτητών αντί εργατικού προλεταριάτου.

β. Δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη καθώς:

- ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα μουσουλμανικά κτήματα και τα κτήματα των Βουλγάρων μεταναστών (σύμφωνα με τη συνθήκη του Νείγυ). Αυτό θα καθιστούσε τους πρόσφυγες αυτόρχεις σε σύντομο χρονικό διάστημα και θα συντελούσε στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής,
- θα καλυπτόταν το δημογραφικό κενό που είχε δημιουργηθεί με την αναχώρηση των Μουσουλμάνων και των Βουλγάρων και τις απώλειες που προκάλεσαν οι συνεχείς πόλεμοι (1912-1922). Επιπλέον, έτσι εποικίζονταν παραμεθόριες περιοχές.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Δύο μεγάλα εξωτερικά γεγονότα ήρθαν να ταραξουν πάλι την πορεία των κρητικών πραγμάτων: η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασίλειο, με ταυτόχρονη προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας. Το κείμενο Α που αποτελεί χειρόγραφο προκήρυξη του Ε. Βενιζέλου επιβεβαιώνει την ιστορική αφήγηση. Ειδικότερα, η άμεση αντίδραση του Βενιζέλου είναι να προτρέψει τον Κρητικό λαό την αμέσως επόμενη μέρα σε ειρηνική συγκέντρωση για την κήρυξη της Ένωσης με την Ελλάδα.

Η ελληνική κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες την ανάγκη λαϊκών κινητοποιήσεων, για την κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα. Σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά εγκρίθηκε ομόφωνα το πρώτο ψήφισμα της ένωσης. Ενισχύοντας την ιστορική αφήγηση το κείμενο Β αποτελεί το διάγγελμα της κρητικής κυβέρνησης που εκφωνήθηκε στη συγκέντρωση στα Χανιά. Συγκεκριμένα, επισημαίνεται η ανάγκη να εκμεταλλευτούν οι Κρήτες τις διεθνείς εξελίξεις που συντελέστηκαν τις προηγούμενες ημέρες και ξεπερνώντας και τα τελευταία εμπόδια να κηρύξουν την Ένωση με την Ελλάδα (Ιερόν καθήκον... Αυστροουγγαρίαν). Μάλιστα, τονίζεται η ανάγκη να προστατευτεί η δημόσια τάξη και να διασφαλιστούν τα συμφέροντα των μουσουλμάνων κατοίκων του νησιού (Εναπόκειται... τούτου).

Η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε με τη σειρά της επίσημο Ψήφισμα (24 Σεπτεμβρίου 1908). Προς επίρρωση της ιστορικής αφήγησης το κείμενο Γ που αποτελεί απόσπασμα του Ενωτικού ψηφίσματος επικυρώνει την κήρυξη της ανεξαρτησίας και την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα σε ένα αδιάσπαστο Συνταγματικό Βασίλειο. Παράλληλα, η Κρητική κυβέρνηση θα συνεχίσει την απρόσκοπτη λειτουργία της. Για την επίσημη έναρξη της νέας περιόδου της πολιτικής ζωής στην Κρήτη, σχηματίστηκε προσωρινή διακομματική Κυβέρνηση. Η Ελληνική Κυβέρνηση, για να μην προκαλέσει διεθνείς περιπλοκές με την αντίδραση της Τουρκίας, απέφυγε να αναγνωρίσει επίσημα την ένωση και περιορίστηκε σε παρασκηνιακές οδηγίες στη νέα Προσωρινή Κυβέρνηση της Κρήτης.

Β. Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της Τουρκίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν αντέδρασαν δυναμικά και φάνηκαν να αποδέχονται σιωπηρά τις νέες εξελίξεις. Δεν προχώρησαν όμως σε καμιά επίσημη αναίρεση του πολιτικού καθεστώτος, όπως το είχαν υπογράψει το 1898. Όταν όμως υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά η ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις απαίτησαν αμέσως την υποστολή της. Η Κυβέρνηση της Κρήτης δεν υπάκουσε και παραιτήθηκε. Και καθώς δεν βρέθηκε Κρητικός να υποστείλει την ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις αποβίβασαν στρατιωτικό άγημα, το οποίο απέκοψε τον ιστό της. Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της Τουρκίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν αντέδρασαν δυναμικά και φάνηκαν να αποδέχονται σιωπηρά τις νέες εξελίξεις. Δεν προχώρησαν όμως σε καμιά επίσημη αναίρεση του πολιτικού καθεστώτος, όπως το είχαν υπογράψει το 1898. Το κείμενο Δ συμπληρώνει και διαφωτίζει την ιστορική αφήγηση για τις αντιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και της Τουρκίας στις ενέργειες των Κρητών. Η πρώτη αντίδραση των Μ. Δυνάμεων δεν ήταν απόλυτα αρνητική και μετά από ολιγοήμερες διαβουλεύσεις τόνισαν την πρόθεσή τους να διαπραγματευτούν την ένωση με την προϋπόθεση να διασφαλισθεί η προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού στην Κρήτη. Ωστόσο, η τουρκική πλευρά έχοντας υποστεί συρρίκνωση των εδαφών της με την ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε ανεξάρτητο Βασίλειο και την προσάρτησή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την ΑυστροΟυγγαρία, προσπάθησε να ματαιώσει την επίτευξη της ένωσης. Παρά τα προσκόμματα που προκάλεσε η τουρκική πλευρά, τελικά οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν την απομάκρυνση των στρατευμάτων τους. Στις 30 Ιουνίου του 1909 ορίζεται η 24^η Ιουλίου ως τελική ημέρα αποχώρησης των στρατευμάτων τους, επισημαίνοντας παράλληλα την σταθερή τους πρόθεση να προστατεύσουν τη μουσουλμανική μειονότητα και να διασφαλίσουν την έννομη τάξη και τη σουλτανική επικυριαρχία στο νησί.

Όταν όμως υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά η ελληνική σημαία, οι Μ. Δυνάμεις απαίτησαν αμέσως την υποστολή της. Η Κυβέρνηση της Κρήτης δεν υπάκουσε και παραιτήθηκε. Και καθώς δεν βρέθηκε Κρητικός να υποστείλει την ελληνική σημαία, οι Μεγάλες Δυνάμεις αποβίβασαν στρατιωτικό άγημα το οποίο απέκοψε τον ιστό της.

Το πολιτικό κενό στη διακυβέρνηση της Κρήτης μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης καλύφθηκε με προσωρινά κυβερνητικά σχήματα, έως τις εκλογές του Μαρτίου 1910. Το κόμμα του Ελ. Βενιζέλου πλειοψήφησε και σχημάτισε κυβέρνηση δύο μήνες αργότερα (17 Μαΐου 1910). Για το Κρητικό Ζήτημα άνοιξε μια νέα περίοδος, κατά την οποία ο κύριος διαχειριστής του ήταν ο Ελ. Βενιζέλος, που είχε οριστικά επιβληθεί ως η κορυφαία πολιτική προσωπικότητα στην Κρήτη.

ΘΕΜΑ Δ1

α. Στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου και σε νησιά.

Ακολούθησαν δύσκολα χρόνια, με αποκορύφωμα τη δεκαετία της Ελληνική Επανάστασης (1821-1830). Στη διάρκεια των συγκρούσεων, ο ελληνικός εμπορικός στόλος μετατράπηκε σε πολεμικό, οι δρόμοι του εμπορίου έκλεισαν και τα παραδοσιακά ναυτικά κέντρα γνώρισαν την καταστροφή (Ψαρά, Γαλαξίδι) ή την παρακμή. Από την ακμάζουσα προεπαναστατική ναυτιλία απέμειναν λίγα πράγματα. Το κυριότερο από αυτά ήταν η προδιάθεση για τη θάλασσα και η γνώση των ναυτικών υποθέσεων.

Στο ελληνικό κράτος, στη θέση των παλιών κέντρων που παρήκμασαν, αναδείχθηκαν νέα.

1. Σύμφωνα με το πρώτο παράθεμα παρόλη τη μεγάλη καταστροφή του εμπορικού στόλου διασώθηκε ένα σημαντικό μέρος του. Παραδειγματικά η Ύδρα και οι Σπέτσες διατήρησαν σημαντικό αριθμό πλοίων (η πρώτη 100 πλοία χωρητικότητας 10.240 τόνων και η δεύτερη 50 πλοία χωρητικότητας μεγαλύτερης των 30 τόνων).

Με τη λήξη της επανάστασης ιδρύθηκαν νέα ναυπηγεία σε πολλά νησιά και λιμάνια της χώρας και η ναυπηγική αναδείχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες βιομηχανίες της χώρας. Παράλληλα η Σύρος και αργότερα ο Πειραιάς εξελίχθηκαν στα κύρια εμπορικά και ναυπηγικά κέντρα. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται ότι στο διάστημα 1827-1834 ναυπηγήθηκαν στην Σύρο πάνω από 260 πλοία.

Το κείμενο Β παρέχει πληροφορίες για την ανάδειξη του Γαλαξιδίου σε κύριο ναυπηγικό κέντρο της δυτικής Ελλάδας. Συγκεκριμένα μέσα σε μια τριακονταετία από το 1840-1870 πενταπλασιάζει το στόλο του και μάλιστα το 1870, τη χρονιά της απόλυτης ακμής του διαθέτει 320 μεγάλα ιστιοφόρα ανταγωνιζόμενο την πρώτη ναυτιλιακή δύναμη της χώρας, τη Σύρο, που διαθέτει 700 ιστιοφόρα.

Ο πίνακας επιβεβαιώνει την εξέλιξη των ναυτικών κέντρων που προαναφέρθηκαν. Επιπρόσθετα, καταγράφεται ότι την περίοδο 1840-1870 η Ύδρα και οι Σπέτσες σχεδόν δεκαπλασίασαν τον αριθμό των ιστιοφόρων πλοίων τους, ενώ ο Πειραιάς αυξάνει επίσης σημαντικά τον στόλο του.

Β. Στο ελληνικό κράτος, στη θέση των παλιών κέντρων που παρήκμασαν, αναδείχθηκαν νέα. Το πιο σημαντικό απ'αυτά ήταν η Σύρος, η οποία στη διάρκεια της Επανάστασης δέχθηκε κύματα προσφύγων, κυρίως από τη Χίο. Η στρατηγική θέση του νησιού, στο κέντρο του Αιγαίου και πάνω ακριβώς στις διαδρομές που συνέδεαν τα Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα με τους μεσογειακούς δρόμους του εμπορίου, συνέβαλε στη δημιουργία ισχυρότατου -όχι μόνο για τα ελληνικά μέτρα- ναυτιλιακού κέντρου. Στην ανάπτυξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η δυναμική παρουσία και δραστηριότητα των ελληνικών παροικιών στα κυριότερα εμπορικά κέντρα της περιοχής: στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στις εκβολές του Δούναβη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και αργότερα στην Αίγυπτο.

Το κείμενο Γ εμπλουτίζει την ιστορική αφήγηση επιβεβαιώνοντας πως η Σύρος αναδείχθηκε στο κυρίαρχο ναυτιλιακό κέντρο της περιόδου. Αυτή η ανάπτυξή της οφείλεται στο ότι αποτέλεσε σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο. Επίσης σημαντικός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι συριανοί έμποροι στην ενίσχυση των εισαγωγών έναντι των εξαγωγών. Πράγματι, μέσω της Σύρου διοχετεύονταν τα εισαγόμενα προϊόντα σε Ανατολή και Δύση και παράλληλα από εκεί προμηθεύονταν προϊόντα η Ελληνική επικράτεια (Το διαμετακομιστικό εμπόριο... διαμετακόμισης).

Επίσης το παράθεμα αναφέρει πως η λειτουργία των ναυπηγείων αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους τομείς της ελληνικής οικονομίας. Στα ναυπηγεία αυτά απασχολούνταν πολυάριθμο και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό που ανερχόταν σε πάνω από 1.000 άτομα. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ο σημαντικός ρόλος των Ψαριανών και Χίων ναυπηγών. Ενδεικτικά το δοθέν κείμενο αναφέρει ότι το 1850 ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ερμούπολης ήταν 7.650 άτομα από τα οποία τα 1.000 άτομα εργάζονταν στα ναυπηγεία (Το ναυπηγείο... Σύρο).